

**ДРУШТВЕНИ АМБИЈЕНТ КАО
(ДЕ)СТИМУЛАТИВНИ ФАКТОР ЗА РАЗВОЈ
НАЦИОНАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ
(покушај социолошке анализе)**

**SOCIAL ENVIRONMENT AS A (DE) STIMULATING
FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE
NATIONAL ECONOMY
(an attempt of sociological analysis)**

Драгомир Драго Вуковић

Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне економије Бијељина, Бијељина
Република Српска, Босна и Херцеговина
dragovukovic55@gmail.com

***Апстракт:** Опште је увјерење да су постратна и посткомунистичка друштва још увијек у трагању за својим властитим идентитетом. У свим битним областима друштвеног живота присутни су изражени супростављени ставови које обично дефинишемо као друштвене конфликте који снажно успоравају развој друштва и државе. Осјетљивост тих конфликата посебно се може сагледати у областима економије, политике, културе, вредносног система. Да ли економска криза по сложености и дужини трајања поприма обиљежје опште друштвене кризе и стања на које се полако навикавамо? Зашто је друштво запуштено без јасних визија и стратегија развоја, зашто смо се одродили од рада? Зашто се у перцепцији обичних људи сваки пословни или други успјех доживљава углавном као криминогена, сумњива дјелатност? Имамо ли озбиљну економску стратегију и политику и колико је она подложна идеолошким и националним манипулацијама? Да ли друштво довољно промовише знање, капитал, профит, као носиоце економског и укупног друштвеног развоја? Чини се да у времену након комунизма идемо корак напријед, а неколико корака уназад.*

***Кључне ријечи:** друштво, држава, економија, вредносни систем, рад, криминал, корупција, политика*

***Abstract:** It is generally believed that post-communist and post-communist societies are still in search of their own identity. In all the important areas of social life, there are expressive opposing attitudes that are usually defined as social conflicts that greatly slow down the development of society and the state. The sensitivity of these conflicts can be especially seen in the fields of economy, politics, culture, and worthwhile systems. Is the economic crisis in terms of complexity and length of life*

taken on by the character of the general social crisis and the situations that we are getting used to? Why is society abandoned without clear vision and strategy of development, why did we leave work? Why in the perception of ordinary people every business or other success is perceived mainly as a criminogenous, suspicious activity? Do we have a serious economic strategy and policy and how vulnerable it is to ideological and national manipulations? Does the company sufficiently promote knowledge, capital, profit, as the bearer of economic and overall social development? It seems that in time after communism we go a step forward and a few steps backwards.

Key Words: *society, state, economy, value systems, work, crime, corruption, politics*

УВОД

Друштва у транзицији још увијек су у раљама властите неуређености и пате од анти институционалне институционалности као још увијек најпродуктивнијег модела владавине политичких елита. Тај антисистем који понекада личи на Хопспво преддруштвено стање, показао је жилавост опстанка и кроз различите појавне облике живи упркос потпуне нелогичности за модерна друштва у 21 вијеку. Зашто је та уређеност друштва и институционална (а не политичја и персонална) снага веома слаба и који су узроци таквог стања? Узроци леже у потпуној постидеолошкој идеологизацији, персонализацији институција, недостатку квалитетних и добрих законских рјешења, одсуству моралних норми, нестварању новог вредносног система исл. Из угла економског и укупног друштвеног развоја потпуно се изгубила та државна брига о човјеку који је остао сам на вјетрометини старих и нових вриједности, традиционалних и модерних утицаја на њега, породицу, вјеру, предузеће... Сурова и попуно контрапродуктивна приватизација најпогубнија се показала за раднике оставивши их без посла а и најчешће без могућности регулисања пензионог статуса. Без обзира на тако лоше почетне предпоставке, процес институционализације друштва мора коначно изаћи из тог конфузног стања, користећи рјешења развијених и уређених земаља. Надати се да је то могуће и сваки и мали помак има велики значај. У том смислу треба деполитизовати инситуције, промовисати рад и знање као врхунске вриједности.

1. Неки теоријски приступи потребе интердисциплинарног разумјевања одређених области друштвене стварности

Интердисциплинарност науке данас се сматра основним постулатом разумјевања било ког друштвеног, економског, политичког или другог феномена и проблема. Све области стварања производе веома комплексне посљедице не само по оне непосредне учеснике тих процеса него и на све остале припаднике одрђене заједнице. Да би разумјели процесе производње или процесе образовања, културе и умјетности потребно је разумјети и истражити укупан друштвени амбијент у коме се ти процеси дешавају. Друштво је веома сложен и жив облик појаве и као такво се и не може до краја спознати. Ти проблеми припадају социологији у смислу њене методолошке и концептуалне орјентације. Но без обзира о којој је науци ријеч овдје се поставља као кључно питање позиције појединца, човјека, личности, произвођача, умјетника, и др. у свим тим појавама и процесима. Социологија полази од хомосоциологикуса као исходишта гдје се сусреће појединац и друштво. А то сусретање заправо се дешава преко улога које тај појединац има. У области стварања нових производа може се говорити о хомоекономикусу. Поједностављено

гледано овдје се ради о његовој позицији и улози у тим процесима. Шта човјека покреће и мотивише у производњи: рационална побуда, заинтересованост, свјесност својих интереса, (не)равнодушност према другим људима, визија будућности и квалитетан однос према искуствима из прошлости. Каква то треба да буде позиција појединца у економији који би требао да доведе друштво до прогреса и заједнице срећних и задовољних људи?¹⁹

Прије одговора на то питање неопходно је сагледати теоријско-историјски приступ анализе о значају друштвених елемената у економској науци. Ради се о три етапе пораста утицаја друштвених наука, посебно социологије на економску теорију и праксу. У првој етапи утицај социологије се своди на анализу друштвених посљедица економског развоја као кључним фактором тог развоја. Друштвена се компонента враћа у економију дакле на мала врата и заузима подређен, зависан положај. У другој етапи појављује се тенденција озбиљнијег укључивања друштвеног елемента у економску анализу који постаје њен нераздвојни дио. Чинило се да та комбинација економских фактора и психосоциолошких склоности човјека може у пуној мјери објаснити многе економске аспекте а посебно кумулативне процесе који по правилу предходе економским и друштвеним кризама.

Трећа етапа се развила у вези са новим идејама о улози друштвених група, сарадњи и сукобу између њих у тежњи и настојању да остваре властите економске интересе и циљеве. Сукоби и противрјечности друштвених група послужиле као основа разних теорија и идеологија у профилисању политичких и друштвених система. Без обзира на различите приступе примата економског над друштвеним животом или обратно, неоспорно је да готово увијек између психосоциолошких и економских феномена постоји ујајмна акција и реакција. Значајан број економских теоретичара (Ј.Акреман, Ф. Симанд, Ц. Моразе) дали су социолошкој анализи економских процеса значајно мјесто. То се посебно односи на област расподеле која има не само економску него и социјалну, друштвену димензију. Да ли је нпр. инфлација феномен искључиво монетарне природе (који настаје прекомјерном емисијом новчаница) или је то друштвени феномен са највише израженим економским и монетарним посљедицама? По тим учењима инфлација је посљедица понашања друштвених група које социолошки дефинишемо као државу, предузетничке групе, групе најамних радника итд. Инфлацију рађа настојање тих група да у своју корист измијене тип компатибилитета понашања која су утврђена облицима новчаних и укупних економских веза. Овај летимичан поглед на однос друштвеног амбијента и економског феномена како су га разумјели класици теоријске, економске и индустријске социологије у 19. и 20. вијеку Ж Гурвич, Г Фридман, Ј Ренауд и други, показује да је та потреба интисциплинарне анализе постојала доста давно. Социолошка и економска наука имају дакле заједнички простор изучавања.

2. Својински односи као парадигма политичке и укупне друштвене стварности

На питању својине профилисани су велики друштвени и државни пројекти. Капитализам је приватну својину прогласио светом и основном предпоставком изградње слободног демократског друштва. Та слобода појединца уздигнута је на

¹⁹ Суштински позицију човјека у процесу производње и стварања доходка, посебно проф како су га анализирали класици одређивали су облици својине. Државна, приватна, друштвена својина као оквири положаја радника у процесу производње. Ти облици својине одређивали су не само позицију радника него су одлучујуће утицали на моделе и концепте друштвених односа и друштва у цјелини.

ниво вредносног система. Колико је ту битна Марксова теза да је слобода појединца услов слободе за све остаје још увијек непознаница. Парадоксалност у том смислу лежи у чињеници да је Маркс суштину критике капитализма управо заснивао на приватној својини као основу човјекове експлоатације, а капитал однос лошим односом. Насупрот њему западна демократија капитализма промовисала је приватне својинске односе у процесу стварања нових вриједности као најоптималнији модел продуктивности.

Паралелно са тим системом који је већ имао традицију успјешног модела, скоро читав двадесети вијек препознатљив је по „моди“ социјализма који је на потпуно другим основама поставио носиоце друштвеног развоја. Социјализам је као носиоца друштвеног прогреса прогласио класу а не нацију или појединца. Чинило се да је са тим постулатом коначно нађено успјешно рјешење односа оних који су стварали друштвени производ и оних који су управљали тим процесима. Власт радничке класе, пролетаријат, интернационални раднички покрет, радничка солидарност итд. све је то указивало на снагу те пријемчиве идеје. У теоријском смислу тај покрет је користио марксизам као научну основу социјализма и промовисао К. Маркса као творца тог „најбољег“ система у коме је коначно остварена та чувена максима „свак према могућностима, сваком према потребама“. Много касније, тек након неуспјеха тог концепта, уочено је да је то била заправо злоупотреба једне важне научне доктрине, јер Маркс који је живио у доба капитализма и свој научни рад посветио критици тог система, заправо није никада ни споменуо социјализма као тај нови облик благостања. Као што је опште познато то учење је потпуно погрешно тумачено наравно и примјењивано.

Искуства југословенског социјализма понудила су још један модел власништва као оквира друштвеног и вредносног система: друштвену својину и самоуправљање као модел управљања том својином. Како је завршио тај пројекат опште је познато.

3. Деинституционализација институција као (не)очекивана појава у друштвима транзиције

Свака анализа стања посткомунистичких или како је то уобичајено рећи, друштава у транзицији, по правилу почиње са оцјенама њихове демократичности, људских права и слобода, заживљавања вишепартијског система, независних институција. Економски развој као основа и суштина укупног друштвеног развоја, није најалост у фокусу интереса научне и стручне јавности а посебно политичких елита које упркос катастрофалног стања још увијек проналазе ефикасне моделе владавине. Та владавина посебно у БиХ почива на конфликтима, производњи страха а не нових вриједности и невјероватним манипулацијама са грађанима.

У великим напорима да се критика свега што је било везано за прошли систем, постави као кључни принцип новог друштва, потпуно су у други план стављени критерији и принципи новог економског развоја.

Зашто је у посткомунистичком времену које је вријеме модерности, глобализације, вријеме знања и онаучености, дошло до потпуне изгубљености друштава у транзицији, њихове запуштености, неуређености без визије изласка из таквог стања.?

Социолошки гледано може се рећи да су се та друштва, изашла из љуштуре идеологије комунизма односно настала на ратним развалинама деведесетих година, просто задесила у једном амбијенту глобализације разапета између традиционалних и модерних стандарда.

Нови вредносни систем у тим друштвима, ако је уопште и створен, ставио је по страни универзалне вриједности и потпуно је у нескладу са новим временом. Шта је то што данас друштво очекује од човјека, радника, интелектуалца? Шта се промовише данас као морални кредо? Које су то друштвене елите носиоци развоја? Шта би данас рекао Вилфредо Парето о кружењу елита? Зашто је борба за власт важнија од борбе за знање или за економски развој? Зашто су органи власти на свим нивоима и државна предузећа, постали најпрофитабилније инситуције и као такве најпривлачније за запошљавање младих? У одговорима на та питања леже узроци стања у коме се налазе друштва у транзицији. Промоција антивриједности, примитивизма, свих негативних елемената масовне културе, промоција диплома без знања, идр. чини катастрофално лошим и дестимулативним друштвени амбијент.

Како изаћи из таквог стања?

Треба напустити ту фамозну нефункционалну функционалност. Како вратити углед институцијама и ослободити их превеликог политичког утицаја? Нужно је демистификовати власт и учинити је потпуно непривлачном за младе људе. Нови систем вриједности мора снажно промовисати рад, знање и вјештине као основу личне и друштвене позиције. Материјални положај, богатство и статусни симболи морају бити у складу са личним способностима, креативним и видљивим резултатима који треба да почивају на знању и струци а не на политици. У обичној перцепцији код грађана мора се разбијати увјерење да свако богатство није увијек криминогено, да успјешан стручњак и научник али и радник и пољопривредник, треба да буду богати а не политички лидери чије богатство не почива на раду и знању. Да ли данас напр. неко власницима мултинационалних компанија и онима који долазе на ове просторе, говори да су криминалци²⁰ Или колико запослених у Микрософту, Кока-коли напр. се баве анализама моралних вриједности власника ових компанија? Али сасвим сигурно се баве анализом учинка свога рада и својом материјалном и финасијском позицијом, као што се власници и менџери ових компанија баве анализама како повећати продуктивност и побољшати организацију рада. Какав утицај на велике компаније у том смислу имају локалне, државне власти? Никакве.

Једно ишчашено друштво неочекивано дуго функционише на погрешним основама и врло озбиљно нагрiza ту елементарну матрицу опстојаности. Да ли је опоравак такви друштва уопште могућ или је неопходно понудити потпуно нове друштвене моделе?

Индикативно је да модератори међународне заједнице који у овим друштвима упорно покушавају створити демократски систем не улазећи у суштинске проблеме, заправо стварају амбијент који је потпуно контрапродуктиван и за заједницу и њене грађане. Промјене у једном друштву су могуће у процесима његовог сазријевања као напредак у свим областима: економије, образовања, знања, праћења модерних трендова и достигнућа у свим областима. То сазријевање друштва је успорено, чак онемогућено у условима недостатка континуитета и традиције таквог развоја. Ратови, револуције, многи други конфликти, многе кризе исл, нека друштва су довели до стања које је у доброј мјери безизлазно. Таква друштва су заробљена

²⁰ Код бизмисмена који долазе на ове просоре влада увјерење да су ова друштва потпуно криминализована и огрезла у корупцији. Примјер једне компаније из Аустрије која је жељела да у Добоју изграи центар за дистрибуцију нафтних деривата собзиром на важност те локације је врло индикативан. Посао је ушао у оперативну фазу али се одустало када је некакв референт за дозволе затражио 50 000 км као противуслугу да убрза ту папирологију.

квазидемократијом, корумпираном власти, корупцијом као друштвеним а не само економским стањем, диктатуром интересних група, политиком без идеологије и морала, личним и партијским а не општим моралним интересима.

ЗАКЉУЧАК

Социолошка анализа друштвеног амбијента као оквира економског развоја не прејудира примаран значај друштвених над економским критеријумима у погледу (не)успјешности једне националне економије. Погрешно би било истрајавати на приоритетима у односу друштво-економија, на доминацији једног или другог сегмента укупног стања. Треба међутим разумјети друштвене моделе као оквира економског развоја и та искуства користити у побољшању актуелног стања економије. Само економски развијена и добро уређена друштва воде у правцу постизања човјекове среће и задовољства и као таква постају просперитетна и дуговјечна. Друштва у транзицији још увијек су далеко од тог циља.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Милојевић, Д. (2003). *Лексикон банкарства*. Београд: Меграф Београд.
- [2] Г.Фридман (1966). *Економска социологија* (у Г Гурвич, Социологија, Загреб).
- [3] Пешић Ј (2017). Промјена вредносних оријентација у постсоцијалистичким друштвима Србије и Хрватске, (Политички и економски либерализам), Филозовски Факултет, Београд.
- [4] Човић Д (2003). *Инвентивност тима*, Мостар.
- [5] Вуковић Д (2013). *Национални и идеолошки конфликти као фактори распада сложених државних заједница*, Завод за уџбенике С. Сарајево.

SUMMARY

Every analysis of the post-communist state or, as is usually customary, societies in transition, as a rule begins with the assessments of their democracy, human rights and freedom, the revival of the multi-party system, independent institutions. In the great efforts to set the critique of everything that was related to the past system, as the key principle of the new society, the criteria and principles of the new economic development were completely laid down in the second plan. Changes in one society are possible in the processes of its maturation as progress in all areas: economics, education, knowledge, monitoring of modern trends and achievements in all areas. This society's maturity is slowed down, even disabled in conditions of a lack of continuity and the tradition of such development. Influences, revolution, many other conflicts, many crises, some societies have led to a situation that is largely unimaginable. Such societies are trapped by quasi-democrats, corrupt authorities, corruption as social, not just economic, dictatorship of interest groups, politics without ideology and morality, personal and party rather than general moral interests.